

Я.Я. Хаврук

Національний університет «Острозька Академія», м. Острог, Україна

РЕЛІГІЙНІ ТРАДИЦІЇ ДОМУ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ ТА ЇХНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ РЕАЛІЙ РАННЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ

У статті розглянуто релігійні традиції дому князів Острозьких та показано їх трансформацію в умовах реалій ранньомодерного часу. Зроблено висновок, що ці традиції виражалися у фундаційній діяльності на користь Православної Церкви, а також у підтримці православної культури.

Актуальність вивчення релігійних традицій полягає у тому, що це допомагає зрозуміти історію формування та сучасну релігійну ситуацію у нашій державі.

Метою даної статті є висвітлити релігійні традиції родини князів Острозьких і показати, яких трансформацій зазнала їх духовна позиція.

Документальних джерел, що дають змогу простежити діяльність князівської родини Острозьких, збереглося не багато. Переважно вони стосуються пізніших часів – XVI та XVII століть. Дискутованим лишається питання щодо походження цього аристократичного роду [1], [2]. За часів князя В.-К. Острозького й після його смерті спостерігалось намагання утвердити думку, що цей рід веде свій початок від давньокиївських князів, зокрема, Володимира Великого. Така думка, наприклад, простежується в панегіричній поемі придворного поета В.-К. Острозького Симона Пекаліда «Про Острозьку війну...» (1600). У цьому творі навіть вміщена своєрідна міфопоетична генеалогія даного роду, де акцент робиться на тому, що одним із найславніших предків Острозьких був князь Данило Галицький [3]. Так само Захарія Копистенський, який, імовірно, здобував освіту в Острозькій академії, в апології «Про пресвітлого та преславного Василія, князя Острозького, воеводу Київського», що ввійшла до його полемічного твору «Палінодія», проводить думку, що цей рід веде свій початок від Володимира Святославовича і Данила Романовича [4], [5]. Навіть конфесійні противники В.-К. Острозького, наприклад І. Потій, теж вважали, що його далеким «першопредком» був київський князь Володимир [6], [7].

Князі Острозькі як нащадки князя Данила Галицького представлені в «Хроніці» Феодосія Софоновича – одному з найвизначніших джерел та пам'яток української історіографії другої половини XVII століття. Нащадками давньокиївських князів Острозьких вважали також польські хроністи М. Стрийковський (через князів Данила Романовича та рід Друцьких), О. Гваньїні і Б. Папроцький.

Проте яким би не було реальне походження дому Острозьких, важливо те, що останні представники цього роду, зокрема, В.-К. Острозький, усвідомлювали себе саме нащадками правителів Давньокиївської держави. Варто враховувати, що Острозькі, як і представники інших династій Русі в період Середньовіччя, вважали себе фактично незалежними правителями. У даному випадку варто погодитися з міркуваннями О. Однороженка, що «типологічно князівства Волині чи Полісся (а до них належало князівство Острозьке. – Я.Х.) нічим не різнилися від аналогічних державних утворень – князівств та герцогств, скажімо, Священної Римської імперії чи Французького королівства доби середньовіччя. Характерно, що тогочасні німецькі джерела незмінно іменують руських князів герцогами, визначаючи в подібний спосіб також статус їхніх володінь» [8]. Враховуючи домінування ідеї традиціоналізму, притаманного середньовічному суспільству, стає зрозумілою континуація давньоруських традицій, зокрема, релігійних та культурних, князями Острозькими.

У Давньоруській державі склався симбіоз політичної (князівської) влади і влади церковної. Православна Церква в Русі, незважаючи на її залежність від Константинопольського патріархату, виступала як структурна частина в політичній системі держави і навіть використовувалася князями для досягнення своїх політичних цілей. Правомірно навіть вести мову про спроби «націоналізації» церковного управління на Русі [9]. Відповідно давньоруські князі вважали, що вони мають виступати опікунами Церкви, фундувати храми, монастирі й щедро наділяти священнослужителів земельними володіннями.

У Галицько-Волинському літописі жертводавцем для Церкви та її опікуном виступає Данило Галицький, який (про це вже йшлося) сприймався В.-К. Острозьким як один з його предків. Своєрідним ідеалом церковного опікунства в цьому літописі виступає племінник Данила Галицького, волинський князь Володимир Василькович. Загалом цей правитель постає в дещо незвичній для князя ролі. Він не лише фундує храми, щедро жертвує на них та на монастирі кошти, а й сам бере безпосередню участь у житті Церкви, переписуючи для її потреб релігійні книги. Тому він сприймався як князь-філософ, «філософ на троні» [10, с. 168].

Можна припустити, що посилена увага до церковних питань, навіть безпосередня «включеність» у церковне життя, притаманна Данилу Галицькому й Володимирі Васильковичу, знайшли своє продовження в діяльності князів Острозьких. Це бачимо на прикладі діяльності одного з перших відомих нам представників цього роду – князя Данила. Щоправда, про нього збереглося дуже мало свідчень. Життя князя припало на часи розпаду Галицько-Волинської держави. Він боровся з експансією польського короля Казимира Великого на територію Галичини, використовував власну печатку з гербом як автономний правитель [11]. Ймовірно, саме він почав відбудову Острога, який був зруйнований монголо-татарською навалою.

Збереглися деякі свідчення переважно легендарного характеру, які дають підстави твердити, що цей князь виступав церковним фундатором. Йому приписують заснування однієї з найдавніших церков Острога – Микільської. Інформація про цю фундацію не є певною. Вона базується на записі на напрестольному Євангелії, яке знаходилося в Микільській церкві на початку XVII ст. 13 травня 1634 року перед гродським урядом у Луцьку став отець Іван Василевич Криловський, пресвітер Микільської церкви, для вписання до книг надання на дану церкву. Цей напис ніби гласив наступне: мовляв, «князь Данило з княгинею своєю Василисою, а також з дітьми передав землю Чепель разом з “уездом” для церкви “Николи Острозького”, тобто Миколаївської церкви в Острозі, а також землю, на якій церква стоїть, вічно і непорушно; і ніхто не має права в ту землю вступати – ні ми, ні діти, ні потомки наші; а мають ту землю священники тримати й пожиток мати із неї; а за це вони мають нас, тобто князівську родину, поминати; а якщо хтось тій землі буде кривду чинити і її від церкви відбирати, той має перед милостивим Богом на страшному суді про це з нами розсудити» [11].

Саме Євангеліє з записом не збереглося. Правда, копія запису дійшла із Луцьких гродських книг. Деякі дослідники дотримуються думки, що даний запис є фальсифікатом.

Однак якщо це навіть і фальсифікат, то він мусив на чомусь базуватися. Можна припустити, що в той час в Острозі зберігалася пам'ять про фундаційну діяльність князя Данила. Є певні свідчення на користь того, що така пам'ять зберігалася аж до XX ст. Так, на Шумщині зафіксована була легенда про заснування князем Данилом монастиря в цьому краї, в селі Обич. Однак цей князь ідентифікувався фіксатором даного переказу з більш відомим Данилом Галицьким. Правда, сумнівно, що цим Данилом виступав цей знаний історичний персонаж. Більш вірогідною видається його ідентифікація з князем Данилом Острозьким, який міг мати володіння на Шумщині.

Зрештою, збереглися легенди про князя Данила, записані на початку XX ст. відомим острозьким краєзнавцем Й. Новицьким. Ці легенди подають князя як дуже набожну людину, котра шанує духовенство. У них розповідається, що в Данила та його

дружини помер коханий син Дмитро. «У похованні брало участь 120 священників на чолі з єп. Арсенієм, а над могилою згорьовані батьки поставили велику круглу вежу. Князь зробив багаті внески у вибудувану ним Миколаївську церкву... княгиня молилася по монастирях, але горе не стихало. Нарешті Господь пожалів нещасних батьків: княгині явився ангел і сказав: “Не плач, Василю, душа вашого хлопчика буде жити з вами на землі, але лише до тих пір, поки ви, батьки, будете кожну ніч, перед світанком, молитися на його могилі”» [12].

Старший син Данила, Федько (Федір), успадкував по батькові Острог. Тому він та його нащадки почали іменуватися Острозькими. Федору належали володіння на південно-східній Волині. Вважається, що в останні роки життя цей князь відійшов від мирських справ, прийнявши чернечий постриг під іменем Феодосія у Києво-Печерському монастирі, вів праведне життя, став схимником і був похований у дальніх монастирських печерах. Після смерті його канонізували як преподобного Феодосія (день його шанування припадає на 11/24 серпня, вшановується він також у Соборі Волинських святих 10/23 жовтня). Один із давніх Кондаків говорить про Федора-Феодосія, що він мав, ставши чернецем, «смирений послух та безмовне життя» [13]. Ікона із зображенням преподобного знаходилася в П'ятницькій церкві Острога. Існує такий опис цього зображення: князь зображений сивий з кошлатою бородою в ризі та клобуку, а руки тримає навхрест [14]. Під впливом православних церковних авторів кінця XIX – початку XX ст. А. Сендульського, М. Тучемського, А. Хойнацького витворився образ благочестивого православного князя. Щоправда, цей образ дещо «підпсував» той факт, що князь виступив фундатором римо-католицького костелу в Острозі.

Образ Федора як благочестивого князя увійшов у літературу (особливо в літературу популярного типу) і ніби став «канонічним». Ось як, наприклад, характеризується Федір в одній із сучасних статей: «...у розквіті своєї економічної та політичної могутності князь приймає постриг і стає смиренным ченцем Києво-Печерського монастиря з іменем Феодосій. Прийняла постриг і його дружина Агафія під іменем Агрипини. Князь зрозумів, що головні вороги не ті, які оточують людей назовні, а ті, що невидимі, що є в них самих. Ці вороги – прагнення слави та багатства. Він покинув всі свої земні матеріальні надбання, щоб отримати скарб значно більший – пізнати радість служіння Господу» [15]. Правда, у відносно численній проправославній літературі кінця XVI – початку XVII ст., де прославляються князі Острозькі, ім'я преподобного Феодосія не фігурує. Цікаво, що в поемі С. Пекаліда «Про Острозьку війну...» є згадка про цього князя, однак він представлений радше не як благочестивий православний святий, а як полководець:

«Федора, князя Острозького, доблесть воєнна частіше

Сяяла: хай же засвідчить Поділля, багате полями,

Скільки ворожих військ бачив і скільки розбитих загонів» [3].

Не збереглося і якихось легенд у пам'яті народній про Федора як про благочестивого православного. Правда, Й. Новицький намагався одну зафіксовану ним легенду про князя і воїна віднести до особи цього князя [12]. Однак це не більше ніж гіпотеза.

Звісно, якби наприкінці XVI – на початку XVII ст. Федір був канонізований, це знайшло б відповідне відображення в панегіричній літературі, твореній при дворі В.-К. Острозького. Показовою є «плутанина» з його іменем. Святого шанують як Федора Острозького, хоча в чернецтві він узяв ім'я Феодосія. Принаймні немає жодних свідчень щодо того, коли відбулася його канонізація. Схоже, цей святий був канонізований пізніше, за часів митрополита П. Могили, коли творився своєрідний пантеон православних святих, пов'язаних з Києво-Печерською лаврою.

Хоча Федір (Феодосій), очевидно, наприкінці XVI – на початку XVII ст. не був канонізований, проте факт присутності в роду князя-чернеця, похованого в печерах Києво-Печерської лаври, не міг не впливати на релігійну свідомість представників роду

Острозьких. Звідси посилена увага їх до Києво-Печерської лаври. На території її сакрального простору були поховані деякі представники цієї князівської династії. Водночас Острозькі виступали протекторами й жертводавцями цього монастиря.

Серед князів Острозьких особливою релігійністю та фундаційною діяльністю на користь Православної Церкви відзначався Костянтин Іванович Острозький (1460 – 1530). Він передусім відомий як видатний полководець і політик. Йому приписують участь у більш ніж 60 битвах, із яких 33 він виграв. В основному йому доводилося воювати з татарами, які починаючи з кінця XV ст. стали постійно нападати на українські землі. Ці наїзди становили основну проблему для місцевого населення, оскільки вели до великих руйнацій, втрати людських та матеріальних ресурсів. Займаючи становища брацлавського, вінницького, звенигородського старост, Костянтин Іванович Острозький постійно мав обороняти українські землі від татарських нападів. У 1497 р. князь обійняв становище великого литовського гетьмана, що стало свідченням визнання його військових заслуг. Велике значення князь надавав побудові оборонних споруд. Костянтин Іванович, отримавши за свої військові заслуги значні володіння в південно-східній Волині, вибудував оборонну систему із замків, до складу яких входили Острог, який був значно зміцнений, Дубно, Рівне, Дорогобуж, Полонне, Звягель, Чуднів та інші. Костянтину Івановичу, завдяки великокнязівським пожалуванням за військові заслуги, вдалося значно збільшити володіння свого домену. Він став одним із найбільших землевласників Великого князівства Литовського.

Окрім військових справ, Костянтин Іванович велику увагу приділяв справам церковним та культурним. Завдяки його сприянням були зміцнені позиції Православної Церкви у Великому князівстві Литовському, фундовано чимало православних храмів та монастирів у Вільнюсі, Новогрудку, Дубні, Острозі, Турові, Межиричах, Дермані та інших містах і селах. У 1507 р. великий князь литовський Сигізмунд передав К.І. Острозькому право патрунувати багатий Жмдиченський монастир, відомий ще з часів Київської Русі. Як зауважує В. Атаманенко: «Цей факт можна вважати ключовим у процесі перетворення володарів Острога в символ опори православ'я. Ще більше піднявся авторитет князя Острозького в результаті надання йому права керувати по смерті митрополита Йосифа Солтана маєтками Київської митрополії (1521 р.). У цьому контексті варто згадати також надання 1508 р. міста Турів, що було центром окремої Турово-Пінської єпархії... Розташування центру єпархії в приватному маєтку, можливо, послужило ще однією підставою для перетворення в єпископську резиденцію й Острога, родового гнізда князів Острозьких. Крім того, у маєтках князів Острозьких знаходилася переважна більшість монастирів, розташованих на території приватних володінь» [16].

Особливо велику увагу князь приділяв Києво-Печерському монастирю. Судячи з деяких фрагментарних повідомлень, він намагався створити при великих монастирях культурні осередки [17]. Навіть існує думка, що ніби К.І. Острозький подарував у 1531 р. друкарню для Києво-Печерської лаври і з того часу почалося друкарство в Києві.

Однак релігійні традиції дому Острозьких за часів Костянтина Івановича мусили зазнати певних трансформацій. Життя князя припало якраз на той період, коли після завоювання турками Візантії та падіння Константинополя спостерігалася деградація візантійської культури та релігійності. А, як відомо, релігійність та елітарна культура Русі, в тому числі й українських земель, мала своїм джерелом Візантію. Тепер це джерело «змаліло», втратило своє попереднє значення. Тому наприкінці XV ст. спостерігалася звернення до інших культурних джерел (так званий «Олельківський ренесанс») [18].

Водночас наприкінці XV – на початку XVI ст. маємо активне проникнення культури Ренесансу в Польщі та Великому князівстві Литовському. Осередком цієї культури стає королівський двір. Цьому сприяло одруження короля Сигізмунда Старого з італійкою

Боною Сфорца. А, як відомо, Костянтин Іванович був наближений до цих осіб і підтримував з ними тісні зв'язки. Тому не дивно, що окремі ренесансні моменти прослідковуються в діяльності даного представника дому Острозьких. За часів цього князя був перебудований у ренесансному стилі Богоявленський собор.

Можливо, при дворі Костянтина Івановича був створений «Волинський короткий літопис», який правомірно вважати одним із перших в українській літературі творів, де поєдналися елементи давньоруської книжності з елементами ренесансної культури. Особливо це відображено в похвалі князю К.І. Острозькому, яка займає окреме місце в цьому літописному зводі [19]. У даному випадку перед нами цікавий зразок давньої поезії, культивованої ще в часи Київської Русі. З іншого боку, окрім використання середньовічної поетики маємо в творі ознаки ренесансові – не лише посилання на Єфрема Сирина, пророків Ісайї та Софонії, Авія, сина Разавеама, Нифонта, киево-печерського ченця з XII ст., а також згадки про персонажів античної історії: царів Олександра Македонського, Пору; є також посилання на історію Тіта Лівія і т.д.

Ці традиції зазнали ще більшої трансформації за часів В.-К. Острозького. Принаймні тут можна виділити три культурні чинники, які суттєво впливали на князя та на його релігійні погляди.

Передусім варто відзначити ренесансні впливи, які дісталися «в спадок» від батька. Посиленню «ренесансовості» князя сприяло його одруження з Софією Тарнавською. «Ренесансовість» була однією з суттєвих причин релігійної толеранції князя, особливо у сімейних відносинах. Він, на відміну від своїх предків, які одружувалися виключно з представницями православних родів, пошлюбив римо-католичку Софію Тарнавську [20]. Також у «шлюбній стратегії» своїх дітей князь керувався не стільки конфесійним принципом, скільки принципом майнової та політичної доцільності. Звідси поліконфесійність у родині Острозьких за часів Василя-Костянтина.

Ще одним помітним чинником, який суттєво впливав на релігійність В.-К. Острозького, був протестантизм. Останній набув помітного поширення в Речі Посполитій, зокрема на Волині [21]. До цієї течії В.-К. Острозький ставився позитивно. Не дивно, що серед його найближчого оточення були люди протестантського віровизнання. Навіть своїх дочок князь віддав за протестантів [20]. У протестантів В.-К. Острозький замовляв полемічні твори, в яких критикувалися католики й уніати (твори Мотовила, Христофора Філлалета). В.-К. Острозький виявляв готовність піти на унію (союз) із протестантами. Це не могло не вплинути на його релігійність, певним чином трансформувавши її у пропротестантському дусі.

Про «ренесансну» поліконфесійність засвідчує й діяльність Острозької академії. Незважаючи на помітні консервативні православні тенденції серед її викладачів, в цьому навчальному закладі працював як викладач математики й астрономії римо-католик Ян Лятош, а також, імовірно, протестанти.

Іще один суттєвий чинник трансформації релігійних поглядів князя – третя комунікативна революція, яка докотилася з країн Західної Європи до України. У середині XV ст. в Німеччині була відкрита й набула поширення технологія книгодрукування, яка й привела до згаданої революції.

По-перше, книгодрукування привело до своєїрідної «націоналізації» європейського середньовічного суспільства. Це, зокрема, виявилось в становленні й розвитку національних літературних мов. По-друге, книгодрукування кардинально змінило освіту. Так, писемна освіта в епоху Середньовіччя охоплювала незначну кількість людей. Школи готували здебільшого священнослужителів та нечисленних представників бюрократичного апарату. Проте з появою відносно дешевої та доступної книги освіта стала масовою. Школа фактично з конфесійної перетворилася в загальноосвітню. По-третє,

книгодрукування сприяло становленню промислового виробництва, оскільки книга виступила одним із перших масово продукованих товарів. Також завдячуючи книгодрукуванню стала можливою масова реклама.

Всі ці тенденції більшою чи меншою мірою набули поширення на українських землях і мали вплив на В.-К. Острозького. Більше того, він сам прилучився до процесу книгодрукування, заснувавши в своєму домонархальному граді Острозі друкарню. Можна сказати, що це стала одна з перших постійно діючих друкарень в Україні.

Комунікативна революція сприяла переорієнтації князя з конфесійного протекторства на протекторство просвітницьке. І хоча останнє мало релігійний характер, проте воно поступово виходило за конфесійні межі. Це виявилось в заснуванні князем шкіл, передусім Острозької академії, а також друкарні при ній. Цю переорієнтацію спостерігаємо в полемічному творі «Пересторога».

Даний твір можна сприймати як «маніфест» раннього українського просвітництва. У творі на початку констатується, що давні руські князі, прийнявши християнську віру, займалися благодійницькою діяльністю на користь церкви: «І так були великі ревнителі, їм много з великим коштом церквей і монастирем намурували і маєтностями опатрили, злотом, сребром, перлами і дорогим камінням церкви приоздобили, книг великое множество язиком словенським нанесли...» Загалом схвалюючи таку діяльність, автор, однак, зазначає, що не це було найпотрібніше: «...леч того, що було найпотребнішого, школ посполитих, не фундували» [4], [22].

Далі йдеться про те, що це призвело до неосвіченості серед правителів-самодержців й, відповідно, до занепаду православ'я, а це, в свою чергу, породило «лакомство», «хтивість», вело до розділення серед князів, міжусобиць і, зрештою, завоювання руських земель іноземними правителями [4], [23]. Духовне відродження Русі, власне, українських земель, за словами автора, почалося з діяльності князя В.-К. Острозького. Він піклувався не лише про церкви, монастирі, а й «старався у святійшого патріархи, аби ся zde дидакалов ку розмноженню наук вірі православної зослав, а он на то маєтностями своїми ратувати надолуження на то не жалуєт, як юж збудував школу, шпиталі, маєтностями їх надарив. І так науки словенськії і грецькії у Острогу заложив, друкарню собрав...» [4].

Оскільки ця частина «Перестороги», як зазначалося, виникла при дворі князя В.-К. Острозького, то не виключено, що тут були викладені його погляди в релігійній сфері. Зазначений твір продемонстрував трансформацію релігійних поглядів князя, часткову переорієнтованість його з фундаторства на користь Церкви на релігійне просвітництво.

Підсумовуючи сказане, можемо констатувати, що князі Острозькі виступали продовжувачами релігійних традицій галицько-волинських князів. Тим більше, що вони розглядали своїм предком Данила Галицького. Ці традиції виражалися у фундаційній діяльності на користь Православної Церкви, а також у підтримці православної культури. У XVI ст., особливо за часів князя В.-К. Острозького, ці традиції зазнають певних трансформацій. Певний вплив на них справляє ренесансна культура, протестантизм, а також третя комунікативна революція. У результаті останньої в діяльності князя спостерігалася часткова переорієнтація з релігійного протекторства на релігійне просвітництво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Л.В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Войтович Л.В. – Біла Церква : Вид. О.В. Пшонківський, 2006. – 784 с.
2. Войтович Л. Князі Острозькі: спроба відтворення генеалогії династії / Л. Войтович // Наукові записки. Історичні науки : матеріали міжнародної конференції «Князь Василь-Костянтин Острозький в історії України та Європи», (15 – 17 жовтня 2008 року). – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип. 13. – С. 44-59.

3. Українська поезія XVI ст. / [упоряд. В.В. Яременко]. – К. : Рад. письменник, 1987. – 287 с.
4. Українська література XVII ст. Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / [редакційна колегія І.О. Дзевєрін (голова), О.Т. Гончар та ін.]. – К. : Наукова думка, 1987. – 606 с.
5. Письма князя А.М. Курбского к разным лицам. – С.-Петербург, 1913. – 114+IX с.
6. Українські гуманісти епохи Відродження : [антологія / відп. ред. В.М. Нічик]. – К. : Наукова думка, Основи, 1995. – Ч. 2. – 429 с.
7. Атаманюк Л. Постаць волинського уніатського єпископа Іпатія Потія в історичній літературі / Л. Атаманюк // Осягнення історії : збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острого; Нью-Йорк, 1999. – С. 144-148.
8. Однороженко О. Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII – XVI ст. / Однороженко О. – Харків : Національна академія наук України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2009. – 320 с.
9. Толочко П. Київська Русь / Толочко П. – К. : Абрис, 1996. – 360 с.
10. Кралюк П. Любомудри Володимирії / Кралюк П. – Луцьк : Твердиня, 2009.
11. Однороженко О. Князівська геральдика Волині середини XIV – XVIII ст. / Однороженко О. – Харків : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2008. – 180 с.
12. І.Н. (Іосиф Новицький). Острожські легенди / І.Н. (Іосиф Новицький) // Воскресное чтение. – Варшава, 1933. – № 42-43. – С. 652-654.
13. Ковальський М. Етюди з історії Острога : [нариси] / Микола Павлович Ковальський. – Острого : Острожська академія, 1998. – 288 с.
14. Огієнко І. Князь Костянтин Острожський і його культурна праця : [історична монографія] / Огієнко І. – Вінніпег, 1958. – 216 с.
15. Бондарчук Я. Сузір'я князів Острожських / Я. Бондарчук // Погорина. – Рівне, 2009. – № 10/11. – С. 313-316.
16. Атаманенко В. Масткове забезпечення церкви на Волині в 2-й полов. XVI – 1-й полов. XVII ст. (за матеріалами описово-статистичних джерел) / В. Атаманенко // Релігія і церква в історії Волині : [збірник наукових праць / під ред. В. Собчука]. – Кременець, 2007. – С. 57-68.
17. Лікарство на оспалій оумисл чоловічий. – Острого, 29.VII. 1607. – 183 арк.
18. Паславський І. З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першій половині XVII ст. / Паславський І. – К. : Наукова думка, 1984. – 128 с.
19. Слово многоцінне : хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV – XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI – XVIII століття) : в 4 кн. / [керівник проекту проф. В. Яременко, упоряд. В. Шевчук, В. Яременко]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2006. – Кн. 1 : Література епохи Ренесансу (друга половина XV – XVI століття). Література раннього Бароко (80-ті роки XI століття – 1632 рік). – 800 с.
20. Chynczewska-Hennel T. Ostrogski Konstanty Wasyl // Polski słownik historyczny / T. Chynczewska-Hennel. – Wrocław, 1979. – Т. 24, Cz. 3. – S. 489-495.
21. Історія релігій в Україні : у 10 т. / [ред. кол.: А. Колодний (голова) та ін.]. – К. : Світ знань, 2002. – Т. 5: Протестантизм в Україні / [за ред. П. Яроцького]. – 424 с.
22. Ф. 2227: Колекція документів Волинського музею, оп. 1, спр. 432.
23. Ф. 2227: Колекція документів Волинського музею, оп. 1, спр. 434.

Я.Я. Хаврук

Религиозные традиции дома князей Острожских и их трансформация в условиях реалий раннемоде­рного времени.

В статье рассмотрены религиозные традиции дома князей Острожских и показана их трансформация в условиях реалий раннемоде­рного времени. Сделан вывод о том, что эти традиции выражались в фундаментальной деятельности в пользу Православной Церкви, а также в поддержке православной культуры.

Ya. Ya. Khavruk

Religious Traditions of Ostrozhskis' princes house and their Transformation in Terms of Realities of Early Modern Time

In the article religious traditions of Ostrozhskis' princes house are considered and their transformation is shown in the conditions of realities of early modern time.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2010.